

Efter en Sang tog Docent J. Oskar Andersen Ordet. Med nogle Forkortelser lød hans Foredrag saaledes:

Oprettelsen af det danske Erkesæde i Lund.

Frigørelsen af den danske Kirke fra tysk Overhøjhed hører til de vigtigste Begivenheder i vor middelalderlige Kirkehistorie, men særlig i Aar fortjener dette Minde at drages frem, da vi kan fejre 800 Aars Festen for Danmarks kirkelige Selvtændiggørelse¹⁾, just samtidig med at vi under meget ændrede Forhold atter er sysselsat med vor Folkekirkes Organisation og Selvtændiggørelse.

Den Form for kirkelig Organisation, der fandt sin Afslutning 1104, er ikke blot mærkelig ved sin lange Forhistorie, men særlig ved det Kirkebegreb, hvorpaa den bygger, der ligger Nutidens danske Menighed ganske fjærnt. — Taleren gav først en Oversigt over, hvad Embedet og navnlig Bispestillingen betyder for Romerkirken, særlig efter den ældre Middelalders massive Fremstillinger om de kirkelige Vielsers Værd som Garantier for Kirkens Virk-

¹⁾ Absolut Sikkerhed for, om Erkestolen i Lund oprettedes 1103 eller 1104, har vi dog ganske vist ikke, ligesom jo desværre den pavelige Bulle om denne Sag mangler.

somhed som Frelsesanstalt. Fra første Færd stod derfor den hierarkiske Organisation som Maal for de Omvendelsesforsøg, der siden 822 foretoges i Norden. Derfor overdrog ogsaa Paven Missionen til Mænd, der havde ærkebiskoppelig Myndighed, saa de kunde vie Bisper. Hertil svarede ogsaa selve Missionens Art, idet Maalet fra Begyndelsen af var Oprettelsen af en Folkekirke, i hvilken et folkeligt Sædskifte garanteredes ved Retsvedtægter.

Dette folkelige Sædskifte mislykkedes, lige saa vel som den hierarkiske Organisation, baade for Ebo af Rheims og Ansgar og egentlig ogsaa for dennes Efterfølgere. Baade 822 og 831, da det faste Missionsærkesæde oprettedes i Hamburg, og 848, da det forenedes med Bispesædet i Bremen, kan man sige, at Bygningens Tag var til Stede, men end ikke nogen Grundvold var bleven lagt. 100 Aar gik endnu, før man kunde gøre Brug af Retten til at vie Bisper for det danske Folk, og det egentlige Omvendelsesarbejde i dette Tidsrum skyldtes i fremtrædende Grad andre end Bremersædets Afsendinge. Den Sejr, hvorved Ebos og Ansgars Missionskirke virkeliggjordes, skyldes ingen bremisk Ærkebisp, men den ukendte Præst Poppo Jærnbyrd for Harald Blaatand. Det danske Folk bevarede Mindet herom som Hovedbegivenheden, der gav Heden-skabet Dødsstødet, og Jellingestenens Indskrift vidner endnu derom. Heller ikke i de følgende 100 Aar, der hengik, før den egentlige Organisation fuldførtes, bar Bremer-sædet Hovedbyrderne m. H. t. Ofre og Arbejde, men Kræfterne hentedes væsentlig fra England, og Blikket herhjemme søgte derfor stadig ud over det tyske Ærkesæde; man lærte aldrig fuldt at føle sig som Del af den bremiske Kirkeprovins. I denne Periode har vi derimod Vidnesbyrd om en voksende Sans for Forbindelsen med »Apostelfyrsten« i Rom. Det var derfor selvfølgelig alene ved de romerske Pavers Indgriben, at Tanken om den danske Kirkes Frigørelse ventedes virkeliggjort, da Sven Estridsen ved at gennemføre Stiftsdelingen skabte Forud-

sætningen for Selvstændiggørelsen og optog Planen om et dansk Ærkesæde.

Efter en Skildring af Sven Estridsens Forhold til Ærkebiskop Adalbert af Bremen og dennes Planer om et nordisk Patriarkat henvistes til, at det pavelige Krav om den danske Stats Lenslydighed af St. Peders Stol og den samtidig ved Apostelsædet opdukkende gregorianske Tankegang om Kirkens fuldstændige Frigørelse fra Lægmandsoverhøjhed paa det stærkeste maatte krydse de Ønsker, man heroppe nærede om en Nationalkirke, styret af en dansk Ærkebiskop, og med de højeste Kirkeembedsmænd fast knyttede som Tjenestemænd om Tronen. Heri ligger Forklaringen til, at baade Sven Estridsen og hans nærmeste Efterfølgere lod Tanken om Ærkesædet falde foreløbig. Særlig, da den store Kirkekamp (siden 1080) i Udlandet tilspidsede sig ved Tilstedeværelsen af to stridende Paver, maatte Sagen se ret haabløs ud, eftersom paa den ene Side Frigørelsen fra Bremens Overhøjhed ikke kunde forliges med den kejserlige Modpaves Interesse, da den stred mod den tyske Kejsers og vilde være et Brud paa de Privilegier, som var sikret Bremen af hans Forgængere; og paa den anden Side fordi Gregor d. VII's Program stred mod Interessen i de ledende Kredse i Danmark. End ikke Knud den helliges Reformiver er nemlig baaret af de egentlige hildebrandske Grundtanker om Kirkens Forhold til Staten, og det er betegnende, at vi ikke under denne Konge hører om direkte Forbindelse med nogen af de stridende Paver.

Oluf Hunger synes at have hældet til tysk Side, og netop dette kan have bevirket den større Iver hos Efterfølgeren, Erik Ejegod, efter en Overenskomst med den i Frankrig fejrede Korstogspave Urban II, hvem Modgangen nu faktisk havde gjort mere tilgængelig for Kompromiser (jfr. hans Forhold til England). Desværre véd vi intet direkte om de Forhandlinger, der paa Kongens berømte Pilegrimsrejse til Syditalien hidførte det pavelige Løfte om

det danske Ærkesædes Oprettelse, kun kan man være sikker paa, at Efterfølgeren Paschalis II's Opfyldelse af Løftet, der først kom 1104, efter Erik Ejegods Død, ikke foregik uden visse Betingelsers Opfyldelse, selv om Pavestolens Indgriben overfor det tyske Ærkesæde i høj Grad var lettet ved Ærkebiskop Liemars Død 1101 og Bremens stadige skismatiske Stilling.

Efterat have skildret, hvorledes det blev Lund, der udsaa til Sædet for den nye Ærkestol, og at dens Magt-omraade i alt Fald foreløbig kom til at omfatte hele Norden (da den danske Ærkebiskop ikke senere protesterer mod Norges og Sveriges Løsrivelse, maa det anses for rimeligst, at disse Omraader i den tabte pavelige Grundlægnings-Bulle kun foreløbig er henlagt under Lund), gik Taleren nærmere ind paa Spørgsmaalet om, hvorvidt vi, i Mangel paa direkte Vidnesbyrd, kan danne os Forestillinger om Arten af de Betingelser, som fra pavelig og vel at mærke den gregorianske Paves Side er blevet stillet for Opfyldelsen af Danmarks Ønske. — Man maa her paa den ene Side ikke glemme, at Forholdene i den danske Kirke c. 1100 i fuldt Maal frembød alle de Skyggesider, som netop det gregorianske Program kæmpede mod. Bispevalget var dengang og i den følgende Tid i Kongens Haand, Præstevalget i Folkets og Stormændenes; Præsterne, selv ved Hovedkirken, levede i Ægteskab, og Domkapitelsordningen var i sin Begyndelse; man hører intet om Anerkendelse af den saakaldte kanoniske Ret, og vi har intet sikkert Vidnesbyrd for, at den Reform, Knud den hellige søgte indført, at unddrage Gejstlige fra verdslige Ting og oprette særlige gejstlige Domstole, havde Bestand efter hans Død; at endelig nævnte Konge ikke naaede til Gennemførelsen af Tienden, maa anses for upaatvivleligt. De Gejstlige fik stadig deres Underhold væsentlig paa en Maade, der maatte anses for ligefremt Simoni. Skulde nu en gregoriansk Pave, selv om han opnaaede

en Udvidelse af sin Observanskreds, uden videre kunne selvstændiggøre en Kirke af denne Art?

Paa den anden Side staar det fast, at Rom til en hver Tid har stillet Betingelser for sine Gaver, og at et Ærkesædes Oprettelse var en stor Vinding baade for den danske Kirke og den danske Stat. Under Sven Estridsen lød derfor Betingelsen paa Lensforhold til Peters Stol; da den norske Kirke 1152 frigjordes, vare Betingelserne vidtrækkende kirkelige Reformer, og den senere norske Ordning af 1164 er et eklatant Vidnesbyrd om, hvorledes Pavestolen diplomatisk forstod at nytte Tidsforholdene, for at sikre saa meget af sit Programs Gennemførelse, som kunde opnaas. Den udenlandske Kirkehistorie frembyder ogsaa talrige slaaende Vidnesbyrd herom.

Spørgsmaalet bliver nu, om ikke den danske Kirkes Historie i den følgende Tid, i Mangel paa direkte Kilder, kan belære os om de opstillede Kravs Indhold. Paa et enkelt vigtigt Punkt synes det virkelig saaledes. Der møder os nemlig det gaadefulde Faktum, at det danske Folk engang i det 12. Aarh.s første Decennier har bøjet sig for Kirkens Tiendekrav, som det tidligere saa heftigt havde modsat sig. Og ingen Antydning om Strid i den Anledning er os overleveret. — Det ligger nu i Sagens Natur, at Folket fra første Færd maa have bøjet sig for den fulde Tiendepligt. Det er nemlig trods fremsat Paastand ganske uforstaaeligt (naar man ser hen til Middelalderens religiøse Begrundelse af Tiendebudet), at man i Danmark skulde driste sig til kun at ville betale delvis Tiende. I det Øjeblik, man godkendte Tiendebudet, som støtter sig baade til G. Test.s Autoritet og til Kirkefædres og pavelige Udsagn, der tillagde Tiendeydelsen Virkninger som Syndsforladelse og Frelsesgaranti (og paa den anden Side den unøjagtige Opfyldelse de alvorligste Følger for Legeme og Sjæl), maatte man godkende det som et virkeligt Tiendebud og ikke som et $\frac{2}{3}$ Tiendebud. Mindst af alt forstaar man, at et Folk i Middelalderen, idet det

bøjer sig for Tiendebudet, skulde nægte Bisperne deres Del af Tienden, ti paa Bispeembedet beror jo efter romersk-kath. Opfattelse hele Kirkens Existens¹⁾. Den Ordning, at man hele Landet over (indtil den saakaldte skaanske og sjællandske Kirkelov, for de to Stifters Vedkommende, gjorde en Forandring i Erlæggelsen) ikke betalte Bispernes Tredjedel in natura, kan da ikke omstøde den Antagelse, at hver Landsdel, da den bøjede sig for Tiendebudet, bøjede sig for den fulde Tiendeforpligtelse; ti om Maaden, hvorpaa Tienden erlægges, men kun om den, kan der træffes forskellige Ordninger. Rimeligst er det vel at antage, at Biskopsgaven, eller som den nøjagtigere ogsaa kaldes »Tiendeafløsningen« til Bisperne, netop er indført paa Bispernes egen Foranstaltning (jfr. L. Holberg, Kirke og Len). De senere heftige Stridigheder om den Maade, hvorpaa Bispetienden erlagdes, forstaas bedst, naar man tager med i Betragtning, at netop Folket i denne Sag mente at handle med god Samvittighed.

Men forholder det sig saaledes, saa tyder unægtelig netop denne oprindelig ensartede Tiendeordning, hvorefter Bispernes Del erlagdes som Pengeafgift, medens de øvrige $\frac{2}{3}$ betaltes in natura, paa, at Tiendepligten er blevet anerkendt hele Landet over paa én Gang eller i hvert Fald godkendt af de forskellige Landsdele i kort Tid efter hinanden. Antager man nemlig en forholdsvis lang Tid, inden det hele Land bøjede sig for Tiendebudet (med denne Betalingsmaade), indtræder den betydelige Vanskelighed for Forstaaelsen, at netop i første Halvdel af 12. Aarh. rørte sig i ledende Kirkekredse den stærkeste Uvilje mod »Tiendeafløsning« som en Uskik og Forvrængning af den guddommelige Lov. Skulde Tiendebudet da være godkendt

¹⁾ At Tanken om Bispeembedets Overflødighed kan dukke op under det skaanske Bondeoprør i Valdemar I's sidste Dage, er det mærkeligste Vidnesbyrd om Ophidselsen og Hadet til Absalon, men det maa rigtignok ogsaa betragtes som en vild Idé, der faktisk heller ikke kunde vinde Tilslutning.

nogle Decennier senere i nogle danske Landsdele end i andre, maatte man vente, at der strax paa hine Steder var gjort Forsøg paa at hidføre den Ordning, som de øst-danske Kirkelove oprettede for Sjællands og Skaanes Vedkommende. Tillige forøger unægtelig Tanken om en Tiende-indførelse i Danmark, fordelt over længere Tid, det besynderlige i, at Kilderne ikke har opbevaret nogen Efterretning herom eller om Vanskeligheder ved Indførelsen.

Ligger det da paa Forhaand nærmest at tænke sig, at Tienden er indført uden Strid, og — eftersom den jo betød et virkelig stort Offer for Folket — paa et Tidspunkt, da dette opnaaede et virkelig stort Gode som Kompensation for Byrden, og maa dette Tidspunkt søges mellem Knud den helliges Død og 1135, da den første sikre Efterretning om Tiendebetaling foreligger, saa føres vi rimeligst tilbage netop til den store Begivenhed 1104 — den eneste, der byder paa en sømmelig Kompensation, selv om denne i første Række maatte komme Kongemagten til Nytte. I Roskildekrønikens Omtale af de mange ubillige og uretfærdige Love, som den folkekære Erik Ejegod indførte til den frihedskære Forfatters Tort, kan da muligvis ogsaa ligge en Hentydning til Tingsvedtægter om Tienden, gennemførte ved Kongens Indflydelse, i Overensstemmelse med Aftaler i Bari, i Tiden mellem hans Italiensrejse og Jerusalemsfærd.

Ogsaa et andet Punkt kan man, om end med mindre Sikkerhed, pege paa. Det 12. Aarh. vidner gentagne Gange om de danskes Anerkendelse af Tilstedeværelsen af en autoritativ »Guds Lov«, den kanonske Ret, hvorefter Kirkens Mænd dømmer ved deres egne Domstole. Der kan være Strid om dens Fordringers Omfang — den befandt sig jo selv i et nyt Udviklingsstadium — og særlig om Bødernes Størrelse, der ikendes efter den, men ikke om dens Gyldighed i og for sig. Det er dens Tilstedeværelse, der bevirker, at ethvert Spor af »Kristenret« er forsvundet af vore gamle Provinslove, da de nedskreves. Nu

ved vi, at det hørte til Knud den helliges Bestræbelser, at faa indrettet kirkelige Domstole, der dømte efter egne Retsregler — og idømte Bøder efter dem (ti til en vis Grad har der vel lige fra Missionstiden existeret bispelig Domsafsigelse ved Visitationerne). Hvorlangt Knud d. hl. naaede, er ikke ganske klart; men det er højst tvivlsomt, om vi har Ret til at antage, at hans Fornyelser havde Bestand efter hans Død. Sikkert er det i alt Fald, at endnu i 1123 under Bondeoprøret i Sjælland anklagedes Gejstlige for verdslige Domstole, først Biskop Peder fik dengang Lægmandsklager over Præster henlagt til »den hellige Synode«. Som en rimelig Formodning kunde man da fristes til ogsaa at henhøre den principielle Godkendelse af denne kirkelige Domstol med dens særlige »Guds Lov« til de »Betingelser«, paa hvilke Kompromiset 1104 blev til Virkelighed.

Efterat have berørt de Kampe, som i den følgende Tid førtes for at bevare Ærkesædet i Lund, dvælede Foredragsholderen sluttelig ved den folkelige og kirkelige Betydning, som Lunds Ærkestol har haft i den ældre Middelalder. Særlig omtaltes de tre ældste Ærkebispers Betydning som Værnere om Danmarks Uafhængighed af Tyskland, og den indre kirkelige Udvikling, der foregik under deres Styre. Herved ophørte vel delvist det oprindelige Afhængighedsforhold af Kirkens Mænd under Konger og Lægfolk, men Kirkens indre Selvstændiggørelse og Udvikling er paa den anden Side en af de vigtigste Forudsætninger for Forstaaelsen af den glimrende Tid, som den senere Valdemarsperiode blev hos os.

Tilslidst holdt Dr. H. F. Rørdam et Foredrag om Kirken som Kulturmagt med særligt Henblik til den danske Kirkes Historie gennem de henrundne Tider. — Mødet sluttede med Sang og Orgelspil.

Møde i Nøddebo den 31. Juli.

Nær ved Esrom Søens Bredder, i den ældgamle Nøddebo Kirke, der tidligere har ligget ubemærket hen, saa at sige

skjult af de omgivende Skove, men i den nyere Tid har tildraget sig Opmærksomhed ved sin Bygningsform, sine Kalkmalerier og endelig ved den skønne Altertavle fra Middelalderens Slutning¹⁾, som i en Tid, da man ikke forstod at værdsætte den, er fjærnet fra Alteret og erstattet af et Billede, der fattes religiøs Aand — i denne Kirke holdt Selskabet Møde en smuk Søndag Eftermiddag.

H. F. Rørdam indledede med et Foredrag om Kirken og dens Kunstminder. Derefter talte Forstander H. Rosendal om Bernhard af Clairvaux og om Grundlæggelsen af Cistercienserordenen, som i denne Egn har haft et af sine ældste Klostere her i Landet, nemlig Esrom. Slutte- lig gav Rørdam en Udsigt over det nævnte Klosters Hi- storie, idet han bl. a. gjorde opmærksom paa, at der endnu ved dets Opløsning i Aaret 1559 fandtes 12 Klostermænd i samme, der fordeltes til de da endnu bestaaende Klostre i Sorø, Antvorskov, Ringsted og Herresvad²⁾, medens andre bleve Præster til de Sognekirker, (Esbønderup, Nøddebo, Tikjøb o. fl.), der tidligere havde ligget under Esrom og vare betjente af Munke derfra. Klosterkirkens Inventar synes at være blevet fordelt til andre Kirker; saaledes vides det, at den anseelige Altertavle tilfaldt S. Olai Kirke i Helsingør³⁾, og en stor Del af Træværket i Kirken førtes til Kjøbenhavn og anvendtes til Opførelse af et Pulpitur i Frue Kirkes Kor⁴⁾.

Møde i Aarhus den 12. August.

Dette Møde aabnedes Kl. 10 i Domkirken, hvor Sel- skabets Formand først mindede om de to Møder, Sel-

¹⁾ Om dette Billede kan henvises til den smukke Gjenfremstilling deraf i det monumentale Værk: Altertavler i Danmark fra den senere Middelalder. I Dr. Francis Becketts Text til Billedet er der givet en fortrinlig Forklaring deraf. Mærkeligt nok er der ikke henvist til dette Værk i 3die Udg. af Traps Danmark.

²⁾ Kancelliets Brevbøger 1556—60, S. 320.

³⁾ Anf. Skr., S. 338.

⁴⁾ Rørdam, Kbhvn.s Universitets Hist. 1537—1621, IV, 149.

skabet for Danmarks Kirkehistorie tidligere havde holdt paa dette Sted, men for saa lang Tid siden (1857 og 1873), at der næppe er mange tilbage af dem, som den Gang var tilstede og med livlig Deltagelse fulgte Foredragene¹⁾.

¹⁾ Om disse se H. F. Rørdam, Selsk. af Danm. Kirkehist. i dets første 25 Aar, S. 48 ff. 118 f.